

ВАРТОВИЙ – «НА СТОРОЖІ РІДНОГО СЛОВА...»

Шевченко Світлана Миколаївна,

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна

Вступ. У контексті історичного дослідження національна проблема на сторожі рідного слова, культури чітко простежується у творчості Бориса Грінченка. Його світоглядні бачення були серед важливих і наболілих питань в галузі освіти і виховання. Нестримний потяг до знань, любов до українського слова, бажання читати та постійно вчитися сприяли творчості Бориса Грінченка, а інтереси його були різнобічними. Борис Грінченко мав особистий талант нестримного потягу до знань, багато читав, цікавився українською культурою, історією, фольклором, етнографією тощо. Самостійно, у 7-му віці перечитав «Тараса Бульбу» М. Гоголя. Герої: Тарас і Остап, які захищали рідну землю стали улюбленими Бориса Грінченка. Його мрія стала стати письменником; було величезне бажання писати вірші та оповідання українською мовою і, згодом він видав рукописний журнал. Борис, ще дитиною, переймався народними звичаями, заслуховувався піснями й казками, легендами й переказами. Вдома не розмовляли українською мовою. Під враженням прочитаного М. Гоголя, Т.Шевченка та інших відомих вітчизняних учених, підліток почав писати твори, оповідання, поетичні збірки, п'єси...

У творах Борис Грінченко прославляв «Рідне слово», звеличував і шанував загальнокультурні, психологічні та методичні аспекти навчання рідної мови, що найбільше представлені в його педагогічній спадщині. Борис Грінченко наголошував, що хоч батько і забороняв говорити українською мовою, а хлопець не зважав на ту заборону, так як його приваблювала фольклорна творчість рідного народу. Тільки бездоганне володіння рідною мовою дало поштовх Борису до складання словника з української мови. Це

свідчить про його глибокі знання історії України і не лише, а й є величезним внеском для виховання і розвитку в педагогічному процесі та є прикладом сучасному поколінню. Створені ним підручники були продовженням традицій української національно-освітньої думки, де домінуюче значення має світоглядний, національний потенціал народної творчості, етнопедагогіки, народознавства. Саме тому розгляд творчості Бориса Грінченка є на часі актуальним, оскільки несе в собі великі ідеї, бачення на покращення в освіті, в розвитку вивчення української мови, виховання патріотизму, хвилювання за долю народу.

Метою роботи є проблема осмислення творчості Бориса Грінченка щодо системи шкільної освіти на прикладах педагогічних ідей минулого української педагогічної національної школи і педагогічної думки України.

Матеріали та методи. Для визначення теоретичних основ обраної проблеми опрацьовано джерельну базу досліджуваного періоду, філософську, психологічну та історико-педагогічну літературу.

Результати і обговорення. Нині найбільш актуальних серед сучасників просвітників викликає постать відомого вченого Бориса Грінченка, який відстоював право України та її народу на власне життя, право отримувати освіту та читати книги рідною мовою. А творчий доробок Тараса Шевченка «Кобзар» Борис ще в 13-річному віці прочитав. І, Б. Грінченко не лише зумів стати його послідовником, а й почав писати і вірші, й оповідання, і свій журнал українською, рідною мовою. Т. Шевченко здався йому пророком, який «торкається головою неба». Тому, нині найбільш актуальним є погляд в минуле для сучасників, наших відомих попередників, які не боялися і не соромилися своєї мови і нею пишалися та видавали твори, писали словники і, своєю нацією гордилися і прославляли серед науковців, вчених України та поза її межами.

Народився Борис Грінченко 9 грудня 1863 року на хуторі Вільховий Яр на Харківщині (звідси його псевдонім Вільхівський) Харківської губернії (тепер Сумська область), в родині збіднілих дрібнопомісних дворян. У родині було п'ятеро дітей. Борис був першою дитиною в сім'ї. Невдовзі (1876) батьки

переїхали в Кути (Долбіно, Долбин Кут) під Харковом. Батько Грінченка, Дмитро Якович, нащадок козака, вибився у штабс-ротмістри. Був людиною працювитою та чесною, потомственний дворянин. Мати Поліксенія Миколаївна – щира, гуманна та добра жінка, за походженням росіянка, донька полковника Літарєва, поміщика села Великі Проходи Харківського повіту. Вона зовсім не володіла українською мовою, пізніше твори сина спонукали її вивчити мову, щоб читати написане ним.

Нестримний потяг до знань, любов до українського слова, бажання читати сприяли творчості, а інтереси були різнобічні. Під враженням прочитаного, підліток почив писати твори. Сам створив «самвидавівський» рукописний журнал, який заповнив власними оповіданнями та віршами. У 7-му віці перечитав «Тараса Бульбу» М. Гоголя. Його герої: Тарас і Остап, які захищали рідну землю стали улюбленими Бориса. Він мріяв стати письменником, писав вірші та оповідання українською мовою і, згодом видав рукописний журнал. Борис, ще дитиною, переймався народними звичаями, заслуховувався піснями й казками, легендами й переказами. Вдома не розмовляли українською мовою. Батько забороняв нею говорити, а хлопець не зважав на ту заборону, його приваблювала фольклорна творчість рідного народу та українська мова. У дитячі літа Борис почав складати словник української мови, і використав цей матеріал у справжньому Словнику, виконуючи замовлення «Киевской старины».

У 13-річному віці Борис побачив «Кобзар» Т. Шевченка. Ця книга його так вразила, що він після цього почав писати і вірші, й оповідання, і свій журнал українською. Шевченко здавався йому пророком, який «торкається головою неба».

З 1874 по 1879 рік Борис Грінченко навчався у Харківському реальному училищі, де зблизився з народницькими гуртками. За поширення заборонених царським урядом видань його заарештовують і кілька місяців тримають в ув'язненні. Після звільнення Борису Дмитровичу довелося залишити навчання і самому почати заробляти на прожиття. Суворі обставини дійсності змусили

юнака дбати і про шматок хліба, але не зрікатися книжки.

За допомогою самоосвіти Б. Грінченко склав іспити на звання народного вчителя при Харківському університеті. Так він почав учителювати у селах Харківщини, Сумщини, Катеринославщини з 1881 до 1893 рр. Найдовше (1887-1893) Б. Грінченко працював у приватній школі відомої просвітительки Х. Алчевської, в селі Олексіївка, на Луганщині (тоді Катеринославщина). Христина Данилівна взяла Бориса під свій захист, коли його звинувачували за зв'язки з В. Самійленком (він перебував під жандармським розслідуванням). У школі Х. Алчевської навчання велося не українською мовою. Не було книжок, підручників. Та попри заборонам, Борис навчав дітей української грамоти. Він сам переписував друкованими літерами доступні дітям українські твори, впорядковуючи саморобні книжечки для читання. Школа була російською, завдяки старанням подружжя Грінченків, діти знали, що вони українці, вивчали свою історію і географію, цікавилися літературою, читали твори кращих українських письменників, а вечірнє читання книжок для дорослих стало гарною традицією в Олексіївці. Б. Грінченко написав для дітей підручники «Рідне слово» (1889) та «Українська граматка» (1907).

Непрості взаємини склалися в письменника з Х. Алчевською. «Я поважаю її як людину. Та ставлюся негативно до тієї її діяльності, кінцевим результатом якої є русифікація мого народу. – Я вважаю, що українці повинні служити Україні і українській, а не московській освіті. Поважаючи московську освіту на московській землі, я не можу інакше, ніж негативно, поставитися до московської освіти на українській землі. Результатом Христини Данилівни є омоскалення мого народу, – тобто те, проти чого спрямована моя діяльність”...

Учителювання Б. Грінченко поєднував з фольклорно-етнографічною, культурологічною, науковою та лінгвістичною справами. Тож із 1881 р. була інтенсивна літературна діяльність. У цей час його різножанрові твори, підписані або власним прізвищем чи псевдонімом (П. Вартовий, Василь Чайченко, Б. Вільхівський, Іван Перекотиполе), які регулярно друкувалися в журналах та альманахах. *На сторожі рідного слова*, історії, культури він,

завжди стояв *вартовим*. Тому найчастіше користувався у своїй літературній праці псевдонімом П. Вартовий.

Із 1884 по 1903 рр. вийшли у світ Б. Грінченка такі поетичні збірки як: «Пісні Василя Чайченка» (1884), «Під сільською стріхою» (1886), «Під хмарним небом» (1893), «Пісні та думи» (1895), «Хвилини» (1903). Наприкінці 1893 р. Грінченки виїхали з Олексіївки, і письменник пішов з учительської праці. З 1894 р. Борис Дмитрович працював в Чернігівському губернському земстві. Важка робота забирала в письменника весь вільний час. Але за час роботи у земстві Б. Грінченко написав діалогію «Серед темної ночі» (1901), і «Під тихими вербами» (1902), опублікував п'єси: «Лісні зорі» (1897), «Нахмарило» (1897), «Степовий гість» (1898), «Серед бурі» (1899) та «На громадській роботі» (1901). Б. Грінченко був працелюбним, його палка любов до рідної землі, свого народу змушувала «силуватися знаходити іскру світу там, де, здавалось, була сама темрява» і він писав та видав «Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях» у трьох томах (1895-1899), «З вуст народу» (1900), «Література українського фольклору (1777-1900)» (1901).

У 1902 р. Б. Грінченко переїхав до Києва, де разом з дружиною (М. Загірною) уклав чотиритомний «Словник української мови» (1907-1909), який відзначено академічною премією. Проте, підірване туберкульозом здоров'я Б. Грінченка (наслідки ув'язнення) не витримало напруженого, безперервного ритму. Останньою краплею його життєвого випробування стала смерть дочки Насті та її малорічного сина. Різке загострення хвороби змусило письменника лікуватися в Італії. 6 травня 1910 р. Грінченко помер в м. Оскендалетті, а поховано в Києві, на Байковому кладовищі.

Підсумок. Висвітлено погляди Бориса Грінченка щодо рідного слова, української мови, культури, яка чітко простежується у його творчості. Розкрито його світоглядні бачення з питань в галузі освіти і виховання, розвитку народної освіти. З аналізу Б. Грінченка педагогічної творчості стає зрозуміло чому відомий діяч став вартовим «на сторожі рідного слова». Адже, так як вчений шанував і любив рідну українську мову і боровся за її вивчення свідчать

не лише численні його праці, а й педагогічна діяльність яка була і є прикладом для сучасного покоління педагогів.

Педагогічна творчість, світогляд Бориса Грінченка несе в собі уособлення ідентичності і величності постаті, що розкривається у численних, глибинних його працях, які і нині мають велике, світове та освітнє і виховне значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерело: <https://dovidka.biz.ua/boris-grinchenko-biografiya-korotko>
<https://www.ukrlitzno.com.ua/boris-grinchenko-biografiya-skorocheno/>